



SNAŽNI:

Mediji bez mržnje i dezinformacija

GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE U CRNOJ GORI

U PROPISIMA I U PRAKSI

Milica Bogdanović

SNAŽNI: Mediji bez mržnje i dezinformacija

Regionalni projekat „SNAŽNI: Inicijativa civilnog društva za reafirmaciju slobode medija i suzbijanje dezinformacija, propagande i govora mržnje na Zapadnom Balkanu i u Turskoj“ realizuju partnerske organizacije [SEENPM](#), [Albanski medijski institut](#), [Mediacentar Sarajevo](#), [Kosovo 2.0](#), [Institut za medije Crne Gore](#), [Makedonski institut za medije](#), [Novosadska novinarska škola](#), [Mirovni institut](#) i [Bianet](#), uz finansijsku podršku Evropske unije.

Info: <https://seenpm.org/>

Kontakt: admin@seenpm.org

GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE U CRNOJ GORI – u propisima i u praksi

Autorka: Milica Bogdanović

Istraživačice: Vesna Zeković i Vesna Rajković-Nenadić

Urednica, voditeljica regionalnog istraživanja: Brankica Petković

Lektorka: Lida Vukmanović-Tabaš

Grafički dizajn: Špela Kranjec za Filip Kranjec s.p., Ljubljana, Slovenija

Izdavači: Institut za medije Crne Gore, Podgorica, SEENPM, Tirana i Mirovni institut, Ljubljana

Podgorica, oktobar 2021.

© Institut za medije Crne Gore, SEENPM, Mirovni institut i autorka



Institut za medije Crne Gore
Montenegro Media Institute



South East European Network
for Professionalization of Media



Mirovni institut
Institut za sodobne družbene in politične študije
The Peace Institute
Institute for Contemporary Social and Political Studies



Ovaj dokument izrađen je uz finansijsku podršku Evropske unije.
Sadržaj publikacije predstavlja isključivo odgovornost autorke i izdavača
i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Kofinansira:



Crna Gora
Ministarstvo javne uprave,
digitalnog društva i medija

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. GOVOR MRŽNJE U REGULATIVI CRNE GORE	5
3. GOVOR MRŽNJE U PRAKSI	8
3.1. Rad tužilaštva i sudstva	8
3.2. Rad Agencije za elektronske medije	8
3.3. Rad Ombudsmana	9
4. DEZINFORMACIJE U REGULATIVI CRNE GORE	10
5. GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE I SAMOREGULACIJA	12
5.1. Izostanak samoregulacije otežava borbu	12
5.2. Nema inicijativa za prijavljivanje govora mržnje	13
5.3. Političari kao prenosioci uvreda	13
6. PREPORUKE	15
Literatura i izvori	16
O autorki	18

GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE U CRNOJ GORI

U PROPISIMA I U PRAKSI

Milica Bogdanović

1. UVOD

U dugotrajnoj krizi izazvanoj pandemijom kovid 19 i kompleksnim političkim dešavanjima, intenziviralo se širenje dezinformacija, uvredljivog govora i govora mržnje. Tome doprinosi i to što država još nema strateški pristup ovom problemu, pa netačne informacije i teorije zavjere olako utiču na građane, njihovo mišljenje i odluke.

Dezinformacije se u kontinuitetu šire posredstvom medija koji su, kroz ranija istraživanja Mreža za profesionalizaciju medija Jugoistočne Evrope (SEENPM), prepoznati kao kanali za plasiranje propagande, netačnih informacija i mržnje – to su mediji koji posluju u zemljama regiona, a čitani su u Crnoj Gori, nekoliko desno orijentisanih onlajn medija u Crnoj Gori i stranice na društvenim mrežama.¹

Širenju neprofesionalnog sadržaja pogoduje i to što se crnogorski mediji, osim problema s finansijskom održivošću i poslovanjem na neregulisanom tržištu, suočavaju i s nedosljednom primjenom profesionalnih standarda. Ipak, istraživanje javnog mnjenja pokazuje da većina građana ima povjerenje u medije, da prate televiziju i vjeruju da je to medij koji objavljuje tačne i potpune informacije.² Stoga je dodatna odgovornost pred televizijama, a posebno televizijama s nacionalnom pokrivenošću, da informacije koje objavljuju budu tačne i cjelovite i da profesionalnim izvještavanjem sprečavaju da dezinformacije oblikuju stavove građana.

Da bi osnažili institucije i regulatora, te podstakli profesionalnu samoregulaciju koja će doprinijeti sprečavanju širenja dezinformacija i govora mržnje, Mreža za profesionalizaciju medija Jugoistočne Evrope (SEENPM) odlučila je da pripremi pregled regulatornog i samoregulatornog okvira koji se bazira na pravnim aktima, javno dostupnim podacima nadležnih institucija, odluka

¹ Bogdanović, Milica, *Analiza narativa koji sadrže govor mržnje i dezinformacije*, Institut za medije Crne Gore, 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3uoLnsV>. Pristupano: 27. 9. 2021.

² Bogdanović, Milica, *Jačanje povjerenja u medije kao odgovor na dezinformacije i propagandu*, Institut za medije Crne Gore, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/2ZF8dCt>. Pristupano: 27. 9. 2021.

regulatornih i samoregulatornih tijela te relevantnim istraživanjima domaćih i međunarodnih organizacija.

Na osnovu jedinstvene metodologije, koju je kreirao Mirovni institut iz Ljubljane (Slovenija), istraživači su u zemljama Zapadnog Balkana i Evropske unije analizirali regulatorni okvir (propise, njihovu primjenu i preduzete mjere za suzbijanje dezinformacija i govora mržnje) te identifikovali dobre prakse i inicijative samoregulatornih tijela koje doprinose smanjenju ovog problema.

Na osnovu tog pregleda urađene su i preporuke za nadležne institucije, za regulatora, samoregulatorna tijela, civilni sektor i medije da bi zajedničkim aktivnostima doprinijeli sprečavanju širenja dezinformacija i govora mržnje.

Pregled regulatornog i samoregulatornog okvira predstavlja osnovu za dalju javnu raspravu o dobrim praksama i efikasnim mjerama protiv širenja dezinformacija i govora mržnje. Pregled je urađen u okviru projekta „SNAŽNI – Mediji bez mržnje i dezinformacija“, koji finansira Evropska unija, a u Crnoj Gori ga sprovodi Institut za medije.

2. GOVOR MRŽNJE U REGULATIVI CRNE GORE

Pitanje slobode izražavanja uređeno je Ustavom Crne Gore po kojem svako ima pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način i to pravo se može ograničiti samo pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast i ako se ugrožava javni moral i bezbjednost Crne Gore.³

Granice slobode izražavanja osim domaćim pravom ustanovljene su međunarodnim standardima koji imaju primat u odnosu na nacionalno zakonodavstvo. Međutim, svako ograničenje slobode govora mora se primijeniti restriktivno, odnosno svako miješanje u slobodu govora mora ispuniti određene uslove.⁴

Na osnovu člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima, sloboda govora može se ograničiti zbog interesa nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbjednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprečavanja otkrivanja obavještenja dobijenih u povjerenju ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.⁵

Uz to, u Ustavu Crne Gore se navodi da nadležni sud može spriječiti širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obavještenja samo ako je neophodno radi: sprečavanja pozivanja na nasilno rušenje Ustavom utvrđenog poretka; očuvanja teritorijalnog integriteta, sprečavanja propagiranja rata ili

³ Član 47. Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 001/07 od 25. 10. 2007, 038/13 od 2. 8. 2013). Dostupno na: <https://bit.ly/3zP5h2e>. Pristupano: 27. 9. 2021.

⁴ Odgovor Zaštitnika ljudskih prava i sloboda na dopis od 17. 9. 2021.

⁵ Evropska konvencija o ljudskim pravima. Dostupno na: <https://bit.ly/2WULrVW>. Pristupano: 9. 10. 2021.

podstrekivanja na nasilje ili vršenje krivičnog djela; sprečavanja propagiranja rasne, nacionalne i vjerske mržnje ili diskriminacije. Uz to, Ustav zabranjuje izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu, dok je zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu takođe propisana Ustavom.⁶

Osim toga, Zakon o zabrani diskriminacije definiše govor mržnje kao svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina.

Uz to, diskriminacijom se smatra i svako neželjeno ponašanje, uključujući i uznemiravanje putem audio i video nadzora, mobilnih uređaja, društvenih mreža i interneta, kojem je cilj ili posljedica da povredi lično dostojanstvo, izazove strah, osjećaj poniženosti ili uvrijeđenosti ili stvori neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.⁷

Takođe, Krivični zakon Crne Gore utvrđuje mržnju prema drugom licu zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti, invaliditeta, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.⁸ Za one koji podstiču na nasilje ili mržnju prema grupi ili članu grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, religije, porijekla, državne ili nacionalne pripadnosti, propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, dok je za one koji šire ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagiraju mržnju ili netrpeljivost po osnovu rase, pola, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili drugog ličnog svojstva ili podstiču na rasnu ili drugu diskriminaciju, propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine.

Ovo pitanje tretirano je i Zakonom o javnom redu i miru koji predviđa da će se onaj ko na javnom mjestu govorom, natpisom, znakom ili na drugi način vrijeđa drugog po osnovu nacionalne, rasne ili vjerske pripadnosti, etničkog porijekla ili drugog ličnog svojstva, kazniti za prekršaj novčanom kaznom od 250 eura do 1.500 eura ili kaznom zatvora do 60 dana.⁹

Zakonom o medijima u medijima je zabranjeno objavljivanje informacija kojima se izražavaju ideje, tvrdnje i mišljenja koja izazivaju, šire, podstiču ili pravdaju:

6 Član 50. Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore”, br. 001/07 od 25. 10. 2007, 038/13 od 2. 8. 2013). Dostupno na: <https://bit.ly/3zP5h2e>. Pristupano: 27. 9. 2021.

7 Član 2. Član, 9a. Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni list Crne Gore”, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011, 018/14 od 11. 4. 2014). Dostupno na: <https://bit.ly/3kH5EHY>. Pristupano: 27. 9. 2021.

8 Član 42a. Krivični zakonik Crne Gore („Službeni list Republike Crne Gore”, br. 070/03 od 25. 12. 2003, 013/04 od 26. 2. 2004, 047/06 od 25.07.2006, „Službeni list Crne Gore”, br. 040/08 od 27. 6. 2008, 025/10 od 5. 5. 2010, 073/10 od 10. 12. 2010, 032/11 od 1. 7. 2011, 064/11 od 29. 12. 2011, 040/13 od 13. 8. 2013, 056/13 od 6. 12. 2013, 014/15 od 26. 3. 2015, 042/15 od 29. 7. 2015, 058/15 od 9. 10. 2015, 044/17 od 6. 7. 2017, 049/18 od 17. 7. 2018, 003/20 od 23. 1. 2020, 026/21 od 8. 3. 2021). Dostupno na: <https://bit.ly/2Y6bhHd>. Pristupano: 27. 9. 2021.

9 Član 19. Zakon o javnom redu i miru („Službeni list Crne Gore”, br. 064/11 od 29. 12. 2011, 056/20 od 15. 6. 2020). Dostupno na: <https://bit.ly/3zP5D94>. Pristupano: 27. 9. 2021.

diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, političkog, vjerskog ili drugog uvjerenja, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjinskog naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.¹⁰ Uz to, onlajn mediji su dužni ukloniti komentar koji predstavlja očigledno nezakonit sadržaj, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 60 minuta od saznanja o tome ili od dobijanja prijave od drugog lica da je u pitanju nezakonit sadržaj.¹¹

Takođe, Zakonom o elektronskim medijima AVM uslugom ne smije se podsticati mržnja ili diskriminacija po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, starosne dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta ili polne orijentacije.¹² Takođe, zakon predviđa novčanu kaznu od 500 do šest hiljada eura za pravno lice ukoliko emituje program koji ističe i podržava nasilje, narkomaniju ili druge vidove kriminalnog ponašanja.

Pitanje uvredljivog govora i govora mržnje tretirano je i Pravilnikom o programskim standardima u elektronskim medijima¹³ i Pravilnikom o komercijalnim AVM komunikacijama.¹⁴

¹⁰ Član 36. Zakon o medijima („Sl. list CG“, br. 46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – dr. zakon. Dostupno na: <https://bit.ly/3Dtv95U>. Pristupano: 9. 10. 2021.

¹¹ Član 26. Zakon o medijima („Sl. lista CG“, br. 46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – dr. zakon. Dostupno na: <https://bit.ly/3Dtv95U>. Pristupano: 9. 10. 2021.

¹² Član 48. Zakon o elektronskim medijima („Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011, 053/11 od 11. 11. 2011, 006/13 od 31. 1. 2013, 055/16 od 17. 8. 2016, 092/17 od 30. 12. 2017). Dostupno na: <https://bit.ly/3ARhvJ6>. Pristupano: 27. 9. 2021.

¹³ Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima. Dostupno na: <https://bit.ly/3ogLner>. Pristupano: 27. 9. 2021.

¹⁴ Pravilnik o komercijalnim AVM komunikacijama. Dostupno na: <https://bit.ly/3EZyWtg>. Pristupano: 27. 9. 2021.

3. GOVOR MRŽNJE U PRAKSI

3.1. Rad tužilaštva i sudstva

U posljednje dvije godine policija i tužilaštvo reagovali su u slučajevima objavljivanja informacija o koronavirusu na društvenim mrežama. Tako je, između novembra 2019. godine i aprila 2021. godine, policija pokrenula 64 slučaja koji se odnose na izazivanje nacionalne, vjerske i rasne mržnje, izazivanje panike i nereda i ugrožavanje bezbjednosti na internetu.

Podaci koje su objavili mediji, pokazuju da je između marta 2020. godine i januara 2021. godine, do sudova stiglo 13 predmeta. U aprilu su izrečene zatvorske kazne protiv dvije osobe pod optužbom da su podsticale nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju. U maju i junu po istoj optužbi osuđene su četiri osobe, od kojih su tri poslate u zatvor, a četvrta je uslovno osuđena.¹⁵

Sedam mjeseci zatvora zbog izazivanja nacionalne i vjerske mržnje dobio je Nikšićanin S. K., koji je u prvoj polovini 2021. godine, na svom Instagram profilu prenio tekst sa sajta „Bosna info“ s uvredljivim sadržajem prema pripadnicima muslimanske vjeroispovijesti.¹⁶ Slični primjeri zabilježeni su i nekoliko dana pred parlamentarne izbore 2020. kad je A. J. iz Nikšića na svom Instagram profilu napisao „Srbe na vrbe“. Jovanović je prvostepeno osuđen krajem aprila na godinu dana zatvora zbog izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje. Za isto je optužena i N. N. iz Podgorice koja se u TikTok videu zaklela da će zapaliti sve „Milogorce“ i „Šiptare“ i da će sve glave da im otkine.¹⁷

3.2. Rad Agencije za elektronske medije

Agencija za elektronske medije (AEM), kao nacionalno regulatorno tijelo, izrekla je od 2017. godine četiri upozorenja i druge mjere koje se odnose na tematiku ovog istraživanja (dva upozorenja TV Boin, upozorenje Srpskoj TV, te ograničila emitovanje programa TV Hepi i Pink M iz Srbije zbog promovisanja mržnje, netrpeljivosti i diskriminacije).¹⁸ U istraživanju SEENPM iz 2020. godine, predstavnica AEM je objasnila da jedan od razloga zašto se etablirani elektronski mediji ne upuštaju u objavljivanje ovakvog sadržaja može biti i stroga regulativa u ovoj oblasti.¹⁹

¹⁵ Jovanović, Jelena, Poziv na linč: Onlajn rat rečima koji preti Crnoj Gori, *Balkan insight*, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/2XUOU7f>. Pristupano: 27. 9. 2021.

¹⁶ Robović, Bojana, Nikšićaninu sedam mjeseci zatvora zbog izazivanja nacionalne i vjerske mržnje, *Pobjeda*, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/39H7wdr>. Pristupano: 27. 9. 2021.

¹⁷ Jovanović, Jelena, Poziv na linč: Onlajn rat rečima koji preti Crnoj Gori, *Balkan insight*, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/2XUOU7f>. Pristupano: 27. 9. 2021.

¹⁸ Odgovor AEM na dopis od 24. 9. 2021.

¹⁹ Bogdanović, Milica, *Političko-ekonomske osnove medija i komunikacija u Crnoj Gori koji šire govor mržnje, propagandu i dezinformacije*, Institut za medije Crne Gore, 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3hZCv67>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Crnogorski mediji su početkom septembra 2021. pisali da AEM nije ponovo ograničila emitovanje programa televizija iz Srbije, iako one u kontinuitetu promovisu mržnju, netrpeljivost i diskriminaciju. Medijski stručnjaci ukazali su na to da je u ovom slučaju svaki od šest kriterijuma za utvrđivanje postojanja govora mržnje ispunjen, te da AEM svim zakonskim instrumentima mora zaštititi javni medijski i sveukupan društveni prostor.²⁰

Tim povodom AEM je sredinom septembra uputila pismo Regulatornom telu za elektronske medije Srbije zbog sadržaja koji podstiču mržnju, netrpeljivost i diskriminaciju prema pripadnicima crnogorske nacionalnosti emitovanih u okviru televizijskog programa emitera TV „Happy“, TV „Pink M“, TV „Pink“ i TV „Pink Plus“, zbog kršenja Konvencije o prekograničnoj televiziji Direktive o audiovizuelnim medijskim uslugama.²¹

Godinama unazad rad AEM-a bio je meta kritike civilnih aktivista koji su smatrali da AEM toleriše ozbiljna kršenja profesionalnih standarda, te da pribjegava samo mjerama upozorenja.

3.3. Rad Ombudsmana

Prema podacima institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda zabilježen je trend porasta pritužbi zbog govora mržnje. U 2019. godini zbog govora mržnje na nacionalnoj osnovi podnesena je jedna pritužba, 2020. sedam, a do septembra 2021 – 13 pritužbi, od čega sedam na nacionalnoj osnovi, tri zbog pola, promjene pola ili rodnog identiteta i po jedna po osnovu političkog ili drugog mišljenja, pripadnosti grupi i „drugog ličnog svojstva“.

Češće od formalno podnesenih pritužbi, ova institucija ima obraćanja građana s upitima koje mehanizme mogu iskoristiti da bi što prije bio uklonjen neki komentar koji prepoznaju kao govor mržnje na društvenim mrežama ili portalima, budući da su oni dominantno izvorište govora mržnje.²²

Ombudsman ukazuje na to da problem predstavljaju društvene mreže, jer je reakcija na prijavljene neprimjerene sadržaje spora ili izostane, te da je teško doći do gašenja profila ili uklanjanja sadržaja i u slučajevima kad postupa policija, a kad se to tiče lociranja IP adresa najčešće u inostranstvu.²³

Ipak, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda upozorava da pod pretpostavkom da objave građana/ komentari / javna riječ generalno, ne sadrže ono što ne štiti ni Evropska konvencija o ljudskim pravima, ni domaće pravo, sve restriktivne mjere moraju biti primijenjene samo izuzetno i jedino ako su usmjerene protiv osnovnih vrijednosti i najviših vitalnih interesa jednog društva – to su najčešće ekstremni slučajevi govora mržnje u kojima se poziva na nasilje.²⁴

²⁰ Dragaš, Nikola, Hapi pali, a AEM se češlja, Vijesti online, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/3m5gqqN>. Pristupano: 27. 9. 2021.

²¹ Odgovor AEM na dopis od 24. 9. 2021.

²² Odgovor Zaštitnika ljudskih prava i sloboda na dopis od 17. 9. 2021.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

4. DEZINFORMACIJE U REGULATIVI CRNE GORE

Iako crnogrska pravna regulativa ne definiše što se smatra „lažnom vijesti“, u Krivičnom zakoniku Crne Gore (KZCG) postoji krivično djelo „izazivanje panike i nereda“ (član 398) na osnovu kojeg su početkom 2020. godine uhapšeni novinarka portala FOS media²⁵, te urednici desno orijentisanih portala in4s.net i borba.me²⁶. Novinarka je uhapšena u jeku napete atmosfere povodom usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti kad je na portalu FOS media objavila vijest da su „Pripadnici ROSU na raspolaganju Crnoj Gori na Badnji dan“, dok su urednici dva pomenuta medija uhapšeni zbog informacije da je u državnoj Vili Gorica u Podgorici odjeknula eksplozija.

Za krivično djelo „izazivanje panike i nereda“ propisana je kazna zatvora do tri godine za novinare i sve one koji „putem medija ili drugih sredstava javnog informisanja ili sličnih sredstava ili na javnom skupu“ iznesu ili prenesu „lažnu vijest ili tvrđenje“ i time izazovu „paniku, ili teže narušavanje javnog reda ili mira ili osujete ili značajnije ometu sprovođenje odluka i mjera državnih organa ili organizacija koje vrše javna ovlašćenja“.²⁷

Osuđujući hapšenje novinara, nevladina organizacija Akcija za ljudska prava ukazala je na to da KZCG ne definiše što se smatra „lažnom viješću“, ni što se smatra izazivanjem panike, niti sadrži okolnosti koje mogu opravdati takvo postupanje, što sve lako može dovesti do kršenja slobode izražavanja, tj. tumačenja koje je protivno međunarodnim standardima. Krivično djelo „Izazivanje panike i nereda“, koje sankcioniše „lažne vijesti“ kao oblik klevete, odstupa od pravnog poretka Crne Gore, jer sadrži i zatvorsku kaznu i formulacije koje svojim nepreciznostima dozvoljavaju odstupanja od međunarodnih standarda slobode izražavanja.

HRA je podnijela inicijativu Ustavnom sudu za ocjenu ustavnosti tog člana Krivičnog zakonika. Od tada nijesmo zabilježili aktivnosti ili inicijative nadležnih institucija da se pronađe odgovarajuće rješenje umjesto neprihvatljivog hapšenja osumnjičenih za širenje dezinformacija i pasivnog pristupa problemu dezinformacije. Institut za medije Crne Gore Vladi je podnio inicijativu za izradu Strategije medijske pismenosti koja bi, između ostalog, dala sistemski odgovor na problem širenja dezinformacija i govora mržnje.²⁸ Međutim, Vlada je odlučila da ovo pitanje bude dio šire Medijske strategije koju bi trebalo da izradi Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija za period 2021–2025.²⁹

²⁵ Čađenović, Ivan, Nikolić, Biljana, *Određeno zadržavanje: Novinarka FOS-a osumnjičena za izazivanje panike i nereda*, *Vijesti online*, 6. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3eu0Tft>. Pristupano: 24. 6. 2020.

²⁶ Čađenović, Ivan, Raičević i Živković pušteni da se brane sa slobode, *Vijesti online*, 13. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3hYu2RS>. Pristupano: 24. 6. 2020.

²⁷ Akcija za ljudska prava, *Povodom primjene krivičnog djela „Izazivanje panike i nereda“ i zatvaranje novinara tim povodom*, 13. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3Djwkvx>. Pristupano: 7. 10. 2021.

²⁸ Kalač, Damira, *IMCG uputio inicijativu Vladi: Usvojiti Strategije medijske i informacijske pismenosti*, *Vijesti online*, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/3iciRej>. Pristupano: 27. 9. 2021.

²⁹ RTV Budva, *Poziv za javnost povodom izrade Medijske strategije Vlade*, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/2WhdFtH>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Novim Zakonom o medijima propisano je da mediji mogu obrazovati kolektivno eksterno samoregulatorno tijelo³⁰ i svaki medij može obrazovati interno samoregulatorno tijelo, te da se operativni troškovi različitih mehanizama samoregulacije finansiraju iz budžeta. Zakonom je predviđeno da zahtjev za finansiranje može podnijeti samoregulatorno tijelo koje je uspostavljeno najmanje tri godine prije podnošenja zahtjeva.

Uz to, Zakonom o Nacionalnom javnom emiteru RTCG³¹ izabrana je ombudsmanka ove medijske kuće, rediteljka Danijela Popović. Članica novog Savjeta i predsjednica Sindikata medija Marijana Camović-Veličković problematizovala je način imenovanja ombudsmanke.³²

30 Član 12. Zakon o medijima („Sl. list CG, br.46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – dr. zakon. Dostupno na: <https://bit.ly/3Dtv95U>. Pristupano: 9. 10. 2021.

31 Zakon o nacionalnom emiteru RTCG („Službeni list Crne Gore“, br. 080/20 od 4. 8. 2020). Dostupno: <https://bit.ly/3m854Tf>. Pristupano: 27. 9. 2021.

32 RTCG, Veselin Drljević, predsjednik Savjeta RTCG, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/3CTGTyG>. Pristupano: 27. 9. 2021.

5. GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE I SAMOREGULACIJA

5.1. Izostanak samoregulacije otežava borbu

Pitanje suzbijanja dezinformacija u Kodeksu novinara i novinarki Crne Gore eksplicitno se ne pominje, ali osnovna načela novinarske profesije jesu smjernice koje bi novinari/novinarke trebalo da poštuju da bi izbjegli objavljivanje netačne informacije (dopuna nepotpunih i provjera netačnih informacija). S druge strane, pitanje govora mržnje eksplicitno tretirano u smjernicama za načelo 4 gdje se navodi da mediji ne smiju objavljivati materijal koji bi izazvao širenje neprijateljstva i mržnje, te da mora posebno voditi računa da ničim ne doprinese širenju mržnje kad izvještava o događajima ili pojavama koji u sebi sadrže elemente mržnje.

Osim novog Zakona o medijima kojim je za onlajn medije propisana obaveza da uklanjaju problematične komentare čitalaca, i Kodeks novinara i novinarki obavezuje ove medije da definišu svoja interna pravila kako bi se izbjegao nezakoniti i neetički sadržaj čitalaca, da upoznaju čitaoce s pravilima i da u skladu s njima moderiraju komentare. Međutim, praksa pokazuje da je neadekvatna moderacija komentara čitalaca problematičan segment rada etabliranih onlajn medija. Iako do sada urađene analize ne pokazuju da ima govora mržnje u uredničkom sadržaju etabliranih onlajn medija, u komentarima čitalaca nerijetko se pojavljuje uvredljiv govor na račun različitih etničkih, vjerskih i seksualnih manjina, lične uvrede na račun političkih ili ideoloških protivnika anonimnih komentatora.

Dodatni problem predstavlja to što Crna Gora nema jedinstveno samoregulatorno tijelo koje bi se bavilo promocijom i unapređenjem profesionalnih standarda. Medijski savjet za samoregulaciju prije nekoliko godina suspendovao je aktivnosti i zbog nedostatka sredstava odustao od prakse postupanja po prigovorima i žalbama. Nekoliko privatnih medija izabralo je da ima svog ombudsmana, ali je pitanje kolika je njegova nezavisnost u odnosu na menadžment i uticaj na unapređenje profesionalnih standarda. Sudeći prema postupanjima ombudsmanke na žalbe objavljene na sajtu Vijesti online, čitaoci su se od 2014. godine žalili na niz različitih povreda Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore – od senzacionalizma u izvještavanju, nepoštovanja pretpostavke nevinosti, objavljivanja nedovoljno provjerenih informacija do upravljanja komentarima na portalu Vijesti kad je ombudsmanka u nekoliko slučajeva donijela odluku da uredništvo onemogući vidljivost i time zaštititi čitaoce sadržaja koji obiluju govorom mržnje.

Ombudsmanka je reagovala i u slučaju kad je dnevni list Vijesti prenio poziv u bračnu zatvorsku posjetu koji je tadašnji poslanik opozicije uputio kolegini iz vladajuće partije. Novinar je tu mizoginu izjavu prenio bez kritičkog osvrtu, a ombudsmanka je smatrala da se novinar mora posebno pobrinuti da ne doprinosi širenju mržnje, te da ne daje medijsku pažnju i prostor

takvim sadržajima kojima se širi senzacionalizam i normalizuje seksualna objektivizacija žena.³³

Prije zakonskih izmjena kojima je Radio-televizija Crne Gore dobila ombudsmana, Savjet te medijske kuće imao je Komisiju za predstavke i žalbe koja se bavila pitanjima profesionalnih standarda. U skoro 60 prigovora koji su podneseni od 2019. godine, Komisija je odlučivala o različitim kršenjima standarda koji su se uglavnom odnosili na neuravnoteženo izvještavanje, na objektivnost, neprovjerene informacije itd. U slučajevima kad Komisija nije imala većinski stav, prigovore je prosljeđivala Savjetu RTCG na dalje razmatranje. Tako je bilo i u slučaju prigovora čitalaca da je „ovaj medij objavio lažnu vijest i obmanjujući sadržaj o okupljanju građana u dvorištu barske Gimnazije koristeći staru fotografiju“. Uz prigovor gledaoca, Komisija je u zapisniku koji je prosljeđen Savjetu dodala i izjašnjenje uredništva tog medija koji je smatrao da su navodi neosnovani. Savjet je u daljem postupku prihvatio i usvojio zapisnik Komisije³⁴. Takođe, čitaoci su prigovorima ukazivali na problem širenja uvreda u komentarima čitalaca koji su se odnosili na porodice čiji su članovi umrli od posljedica izazvanih koronavirusom u Baru. Uredništvo se u zapisniku Komisiji izjasnilo da su sporni komentari uklonjeni, dok je Komisija konstatovala da je u ovom slučaju došlo do kršenja programskih principa i profesionalnih standarda.³⁵

5.2. Nema inicijativa za prijavljivanje govora mržnje

Organizacije civilnog društva i drugi relevantni društveni akteri u kontinuitetu osuđuju slučajeve širenja uvreda i govora mržnje. Ipak, nijesu zabilježene aktivnosti ili inicijative medijske zajednice za reviziju samoregulatornih dokumenata koji se odnose na odredbe o govoru mržnje i dezinformacije. Uz to, u Crnoj Gori nema platformi na koje se može prijaviti govor mržnje, koje prikupljaju, prijavljuju slučajeve nadležnim organima ili samoregulatornim tijelima. Međutim, u jeku pandemije kovida 19 lokalna platforma za provjeru činjenica Raskrinkavanje.me u saradnji s društvenom mrežom Fejsbuk i agencijom Frans Pres pokrenula je u Crnoj Gori program za fekt-čeking. Borba protiv dezinformacija odvija se tako što organizacija koja provjerava činjenice označi neku informaciju kao lažnu i u pregledu vijesti (news feed) smanjuje se njena vidljivost i dalje širenje.

5.3. Političari kao prenosioci uvreda

Širenju uvreda i zapaljivog govora, te podsticanje na nasilje ili mržnju prema pripadnicima različitih nacionalnih i vjerskih grupacija doprinose i politički akteri koji nerijetko šire zapaljive izjave. Međusobne optužbe, uvrede i zapaljivi

³³ Petričević, Paula, *Mizoginija i diskriminacija*, *Vijesti online*, 23. 4. 2018.

Dostupno na: <https://bit.ly/3ahJNu>

³⁴ Prigovor Komisiji za predstavke i prigovore Savjeta RTCG od 25. januara 2021. godine. Dostupno na: <https://bit.ly/3F6TRuT>. Pristupano: 27. 9. 2021.

³⁵ Prigovor Komisiji za predstavke i prigovore Savjeta RTCG od 21. decembra 2020. godine. Dostupno na: <https://bit.ly/3F6TRuT>. Pristupano: 27. 9. 2021.

govor postali su sve učestaliji posljednjih godina tokom parlamentarnog zasjedanja. Poslovníkom Skupštine Crne Gore ranije su bile predviđene kazne zbog povrede reda na sjednici, ali su izmjenama iz 2020. godine te odredbe ukinute. Međutim, u analizama organizacija civilnog sektora navodi se da ova mjera nije mogla nadomjestiti nedostatak lične i političke kulture i nije mogla motivisati poslanike da promijene svoje ponašanje.³⁶ Uz to, Etički kodeks poslanika predviđa da je poslanik dužan u komunikaciji s drugim poslanicima postupati s uvažavanjem i poštovanjem, izbjegavajući izraze koji mogu uvrijediti ili omalovažiti druge, ali to u crnogorskom parlamentu nije slučaj.

³⁶ Gvozdenuvić, Milena, Papović, Biljana, *Skupština Crne Gore – kočnica ili zamajac reformi i evropskih integracija?*, CDT, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/3ogOQt>. Pristupano: 27. 9. 2021.

6. PREPORUKE

Da bi doprinio unapređenju legislative i njenoj boljoj primjeni, te sprečavanju širenja dezinformacija i govora mržnje, Institut za medije Crne Gore je, na osnovu ovog urađenog pregleda, izradio listu preporuka za donosiocje odluka, medijsku zajednicu i civilni sektor.

- Nadležne institucije treba da reaguju u slučaju širenja govora mržnje i da uspostave odgovarajuće mjere za borbu protiv širenja dezinformacije koje bi bilo balans između hapšenja onih koji šire dezinformacije i pasivnog pristupa ovom problemu. Takođe, treba izmijeniti KZCG koji svojom nepreciznošću omogućava odstupanje od međunarodnih standarda slobode izražavanja.
- Osim Medijske strategije koja bi se bavila pravcima razvoja medija i unapređenjem ambijenta za rad novinara, Vlada mora raditi na podizanju svijesti i znanja kroz izradu strategije medijske pismenosti i prateći akcioni plan.
- Medijska zajednica dugoročno treba da radi na formiranju jedinstvenog samoregulatornog tijela koje bi ukazalo na primjere širenja govora mržnje, dezinformacija i propagande, te radilo na promociji profesionalnih standarda.
- Postojeća samoregulatorna tijela treba da iniciraju revidiranje Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore kako bi taj dokument obuhvatio i pitanje sprečavanja dezinformacije. Uz to, postojeća samoregulatorna tijela, uključujući i Ombudsmana RTCG, treba snažnije da promovišu profesionalne standarde propisane u Kodeksu novinara i novinarki Crne Gore radi sprečavanja širenja govora mržnje.
- Onlajn mediji treba da preuzmu konkretne mjere da bi unaprijedili sisteme moderacije komentara na svojim sajtovima i društvenim mrežama i tako ograničili širenje govora mržnje, dezinformacija i propagande kroz komentare čitalaca.
- Strukovna udruženja i profesionalne medijske organizacije treba da pomognu jačanju kapaciteta medija za moderiranje komentara, prepoznavanje propagande, provjeru informacija.
- Civilni sektor, u saradnji s medijskom zajednicom i nadležnim institucijama, treba da inicira pokretanje platforme koja bi građanima omogućila prijavu govora mržnje u onlajn prostor, te procesuiranje prijave ka institucijama.

Literatura i izvori

PROPISI

Evropska konvencija o ljudskih pravima. Dostupno na: <https://bit.ly/2WULrVW>.

Zakon o medijima („Sl. lista CG“, br. 46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – dr. zakon)

Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 001/07 od 25. 10. 2007, 038/13 od 2. 8. 2013).

Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011, 018/14 od 11. 4. 2014).

Krivični zakonik Crne Gore (“Službeni list Republike Crne Gore”, br. 070/03 od 25. 12. 2003, 013/04 od 26. 2. 2004, 047/06 od 25. 7. 2006, „Službeni list Crne Gore“, br. 040/08 od 27. 6. 2008, 025/10 od 5. 5. 2010, 073/10 od 10. 12. 2010, 032/11 od 1. 7. 2011, 064/11 od 29. 12. 2011, 040/13 od 13. 8. 2013, 056/13 od 6. 12. 2013, 014/15 od 26. 3. 2015, 042/15 od 29. 7. 2015, 058/15 od 9. 10. 2015, 044/17 od 6. 7. 2017, 049/18 od 17. 7. 2018, 003/20 od 23. 1. 2020, 026/21 od 8. 3. 2021).

Zakon o javnom redu i miru („Službeni list Crne Gore“, br. 064/11 od 29. 12. 2011, 056/20 od 15. 6. 2020).

Zakon o elektronskim medijima („Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011, 053/11 od 11. 11. 2011, 006/13 od 31. 1. 2013, 055/16 od 17. 8. 2016, 092/17 od 30. 12. 2017).

Zakon o nacionalnom emiteru RTCG („Službeni list Crne Gore“, br. 080/20 od 4. 8. 2020). Dostupno: <https://bit.ly/3m854Tf>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima.

Dostupno na: <https://bit.ly/3nwhCVc>

Pravilnik o komercijalnim AVM komunikacijama.

Dostupno na: <https://bit.ly/3EdYeTC>

ISTRAŽIVANJA, PUBLIKACIJE I ČLANCI

Akcija za ljudska prava, Povodom primjene krivičnog djela „Izazivanje panike i nereda“ i zatvaranje novinara tim povodom, 13. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3DjwkVx>. Pristupano: 7. 10. 2021.

Bogdanović, Milica, Političko-ekonomske osnove medija i komunikacija u Crnoj Gori koji šire govor mržnje, propagandu i dezinformacije, Institut za medije Crne Gore, 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3hZCv67>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Jovanović, Jelena, Poziv na linč: Onlajn rat rečima koji pretil Crnoj Gori, Balkan insight, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/2XUOU7f>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Robović, Bojana, Nikšićaninu sedam mjeseci zatvora zbog izazivanja nacionalne i vjerske mržnje, Pobjeda, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/39H7wdr>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Dragaš, Nikola, Hepi pali, a AEM se češlja, Vijesti online, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/3m5gqqN>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Čađenović, Ivan, Nikolić, Biljana, Određeno zadržavanje: Novinarka FOS-a osumnjičena za izazivanje panike i nereda, Vijesti online, 6. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3eu0Tft>. Pristupano: 24. 6. 2020.

Čađenović, Ivan, Raičević i Živković pušteni da se brane sa slobode, Vijesti online, 13. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3hYu2RS>. Pristupano: 24. 6. 2020.

Kalač, Damira, IMCG uputio inicijativu Vladi: Usvojiti Strategije medijske i informacijske pismenosti, Vijesti online, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/3icjRej>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Petričević, Paula, Mizoginija i diskriminacija, Vijesti online, 23. 4. 2018. Dostupno na: <https://bit.ly/3ahlJNu>.

RTV Budva, Poziv za javnost povodom izrade Medijske strategije Vlade, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/2WhdFtH>. Pristupano: 27. 9. 2021.

RTCG, Veselin Drljević predsjednik Savjeta RTCG, 2021. Dostupno na: <https://bit.ly/3CTGTyG>. Pristupano: 27. 9. 2021.

ONLINE REGISTRIRANI

Prigovori Komisiji za predstavke i prigovore Savjeta RTCG. Dostupno na: <https://bit.ly/3F6TRuT>. Pristupano: 27. 9. 2021.

Žalbe Ombudsmanki Vijesti. Dostupne na: <https://www.vijesti.me/ombudsman>. Pristupano: 27. 9. 2021.

O autorki

Milica Bogdanović je diplomirala novinarstvo na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Profesionalno iskustvo sticala je u medijima i nevladinom sektoru. Ovo istraživanje uradila je kao istraživačica Instituta za medije Crne Gore.

Ova publikacija je nastala kao rezultat istraživačkih i zagovaračkih aktivnosti na projektu „SNAŽNI - Mediji bez mržnje i dezinformacija“. Sadrži niz informacija o regulativi i samoregulativi u oblasti govora mržnje i dezinformacija u Albaniji, Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji, Srbiji i Turskoj.

Projekat „SNAŽNI: Mediji bez mržnje i dezinformacija“ zajedno realizuje devet organizacija koje se bave razvojem medija na Zapadnom Balkanu i u Turskoj, uz finansijsku podršku Evropske unije. Koordinator trogodišnjeg projekta je Mreža Jugoistočne Evrope za profesionalizaciju medija (SEENPM). Partneri na projektu su: Albanski medijski institut iz Tirane, Mediacentar Sarajevo, Kosovo 2.0 iz Prištine, Institut za medije Crne Gore iz Podgorice, Makedonski institut za medije iz Skoplja, Novosadska novinarska škola iz Novog Sada, Mirovni institut iz Ljubljane i Bianet iz Istanbula.